

Atrf: Tilci, Ö. (2022).
Diyalektikten tedrici ilerlemeye gelişme fikrinin dönüşümü: Herbert Spencer'in bilgi anlayışı ve evrim düşüncesi. *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), ss. 402-418.

Sosyal Bilimler Dergisi | Journal of Social Sciences
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat>

Başvuru / Recieved:
14 / 04 / 2022
Kabul / Accepted
03 / 06 / 2022

Diyalektikten Tedrici İlerlemeye Gelişme Fikrinin Dönüşümü: Herbert Spencer'in Bilgi Anlayışı ve Evrim Düşüncesi

The Transformation of the Idea of Development from Dialectic to Gradual Progress: Herbert Spencer's Understanding of Knowledge and Evolutionary Thought

Önder TİLCİ^a

ÖZ	ABSTRACT
<p>Genel olarak canlılar arasındaki benzerlikler, farklılıklar, ortak atadan gelme, genetik aktarım, doğal seçim ve güçlü olanın hayatta kalması gibi ilke ve önermeler üzerine inşa olan evrim düşüncesi, her ne kadar zirve noktasına ondokuzuncu yüzyılda Darwin ile birlikte ulaşırsa da, tarihsel olarak çok daha gerilere uzanmaktadır. Canlıların ya da sosyal yapıların basit olandan karmaşığa, belirli ilkeler doğrultusunda ve zamana yayılan bir biçimde değiştiği/evrildiği fikri düşünce tarihinin ilk dönemlerinden itibaren birçok düşünür tarafından ele alından bir konu olmuştur. Ancak tarih içerisinde, canlıların bir takım ilkeler doğrultusunda var oldukları ve varlıklarını sürdürdükleri düşüncesi, mevcut bilimsel verilerin sınırlılığından dolayı bilimsel bir açıklama niteliği kazanamamış, canlılar arasındaki benzerlik, akrabalık, çeşitlenme, doğal ayıklanma ya da en iyi olanın hayatta kalması gibi süreçler bilimsel bulgular ışığında tam olarak açıklanamamıştır. Bu çerçevede, modern anlamda evrimci düşüncenin bilimsel tarihi çok daha yenidir. Bu makale, modern anlamda evrimci düşüncenin ondozuncu yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden olan Herbert Spencer'in <i>İlk Prensipler</i> adlı çalışmasında tartışmaya açtığı din ve bilim arasındaki sınırların yeniden inşa çabasını ve bu sınırlar çerçevesinde düşünür tarafından geliştirilen bilimsel bilgi ve evrim hakkındaki düşünceleri konu edinmektedir.</p>	<p>Although the idea of evolution, which is generally built on principles and theses such as similarities, differences, descending from a common ancestor, genetic transmission, natural selection and the survival of the fittest among living beings reached its peak with Darwin in the nineteenth century, it has gone back much further historically. The idea that living beings or social structures change/evolve from the simple to the complex in line with certain principles and over time, has been an issue that has been dealt with by many thinkers since the first periods of the history of thought. However, throughout history, the idea that living beings existed and continued to exist in accordance with certain principles could not gain a scientific explanation qualification due to the limitations of existing scientific data, processes such as similarity, kinship, diversification, natural selection or survival of the fittest among living beings could not be fully explained in the light of scientific findings. Within this framework, the scientific history of evolutionist thought in the modern sense is much more recent. This article primarily deals with the efforts to reconstruct the boundaries between religion and science, which Herbert Spencer opened up for discussion in his work titled <i>First Principles</i>, and the thoughts on scientific knowledge and evolution developed by the thinker within these boundaries.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Herbert Spencer, İlerleme, Evrim, Bilgi, En İyinin Hayatta Kalması</p>	<p>Keywords</p> <p>Herbert Spencer, Progress, Evolution, Knowledge, Survival of the Fittest.</p>

^a Araştırma Görevlisi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. Email: ondertilci@gmail.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1.Giriş

Düşünce tarihinde yaşanan kırılma ya da kopuşlar, bu kırılma ya da kopuşları mümkün kılacak tarihsel bir sürekliliğin sonucunda gerçekleşir. Mevcut yargı ya da kategorilerin maddi ve düşünsel dünyayı açıklama konusunda artık iş göremez ya da eksik kalışı, düşüncenin tarihsel sürekliliği ile bir araya geldiğinde sözü edilen kopuş ya da kırılmalar kaçınılmaz bir hal alır. Neredeyse bir yasa niteliği taşıyan bu kopuş hikâyesi, alan ayrımı gözetmeksizin bütün doğa bilimleri ya da sosyal bilim alanlarında kendisini gerçekleştireceği ve yazacağı tarihsel koşulları yaratmanın peşindedir. Birbirinin yansımasından ibaret olan madde ve düşünce dünyasında gerçekleşen her bir sıçrayış, bu kabiliyetini, kendinden önceki tarihin bu sıçrayışa tanıdığı imkâna borçludur.

Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılda bilimsel sahada gerçekleşen dönüşüm ve kaydedilen ilerlemeler, insanın doğa ve toplum içerisindeki konum ve pozisyonunun ele alınmasını, bu konum ve pozisyonun alışlagelmiş olandan farklı olarak yeniden tasarlanmasını beraberinde getirmiştir. Aydınlanma düşüncesi ile birlikte düşüncenin kilise tahakküm ve boyunduruğundan koparılması, insanı/dünyayı anlama ve açıklama çabasının önündeki katı ve esnemeyen bariyerleri ortadan kaldırmış, bilimsel alanda radikal dönüşümleri ve yeni açıklama modellerinin doğuşunu mümkün kılan bir düşünsel iklimin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışma, sözü edilen bu imkân ve zeminde, insanın var olma ve varlığını sürdürmesini belirleyen/şekillendiren koşulları, kendi döneminde radikal olarak nitelenebilecek bir bakışla yeniden formüle etme çabasındaki evrimci perspektifin ondokuzuncu yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden olan Herbert Spencer'in bilgi ve evrim anlayışına ilişkin temel savlarından hareketle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Düşünce tarihi aynı zamanda, insanın doğa ve toplum içerisindeki konumun sorgulanışının, bilimsel ve felsefi sıçrayışlar eşliğinde yeni konum arayışlarının tarihidir. Tarihsel süreç içerisinde belirli kopuş ya da tıkanmalarla karakterize olan bu arayış, insanın içinde yer aldığı dünyaya ilişkin algısında meydana gelen farklılaşmalara bağlı olarak kendisini gerçekleştirir; hakim akıl yürütme biçimleri, bilgi üretme süreçlerinde kullanılan kavram ve kategori setleri, uygulanan yöntem ve tekniklerin yeniden inşası, insanın, dünyaya dair değişen ve dönüşen algısının bilimsel tezahürleri olarak belirir.

Kabaca tarif edilen bu epistemik kopuş, bilimsel pratiklere yeni ufuklar açmanın yanı sıra, insana dair bu konum arayışının yeni uğraklarını mümkün kılar. Bu çerçevede, aydınlanma ile birlikte yaşanan süreç, ondokuzuncu yüzyılda, özellikle doğa bilimlerinde bir sıçrama ve ilerlemeyi mümkün kılmış, biyoloji ve jeoloji alanlarında elde edilen bilimsel bulgu ve keşifler, felsefenin temel konusu olan varlığın, ahlak, estetik, siyaset gibi olgularla ilişkisinin yeniden ve alışlagelmişin dışında tasarlanmasına zemin hazırlamıştır. Sözü edilen bu düşünsel dönüşümün ve elde edilen yeni bulguların en önemli sonuçlarından biri hiç şüphesiz evrimci görüşün ondokuzuncu yüzyıl bilim çevrelerinde kazandığı yaygın geçerlilik olmuştur.

Bu makale, öncelikli olarak Herbert Spencer'in (1947a; 1947b) *İlk Prensipler* adlı iki ciltlik çalışmasında tartışmaya açtığı din ve bilim arasındaki sınırların yeniden inşa çabasını ve bu sınırlar çerçevesinde düşünür tarafından geliştirilen bilimsel bilgi ve evrim hakkındaki düşünceleri konu edinmektedir. Bu çalışmanın temel amacı; ondokuzuncu yüzyıl evrim düşüncesinin en önemli temsilcilerinden olan Herbert Spencer'in din, bilim ve felsefe arasındaki sınırları, döneminin hakim düşünüş biçimi çerçevesinde nasıl tasarladığını ve düşünürün evrim

yaklaşımının hangi temel ilkeler üzerine inşa edildiğini ortaya koymaktır. Bununla birlikte, Herbert Spencer gibi sentetik bir felsefi sistem kurma iddiasındaki düşünürün evrim yaklaşımını bütün yönleriyle ele almak bir makaleden çok daha fazlasını gerektirmektedir. Söz konusu güçlüğün bilincinde olarak bu çalışma, Herbert Spencer'in bilgi anlayışı ve düşünür tarafından varlığın en yüksek yasası olarak tanımlanan evrim düşüncesinin temel savlarıyla sınırlandırılmış, ahlakın ve toplumun evrimci tasarımı kapsam dışı bırakılmıştır.

2. Diyalektikten Tedrici İlerlemeye, Gelişme Fikrinin Dönüşümü

Ondokuzuncu yüzyıl felsefesini kendisinden önceki dönemlerden ayıran başlıca unsurlardan biri de yüzyıl düşüncesine büyük oranda egemen olan ilerleme, gelişme ve evrim kavramlarına doğa, tarih, toplum ve kültürü açıklarken yüklenen anlamlardaki dönüşümdür. Sözü edilen ilerleme ve gelişme düşüncesi yalnızca doğa bilimlerinde değil, sosyal bilimlerde ve özellikle bağımsız bir disiplin olma iddiasındaki sosyoloji için de hâkim düşünüş biçimi halini almıştır. Onsekizinci yüzyıl Alman idealist felsefesinde doğa, tarih ve toplumun bir erek doğrultusunda ilerlediği ve bu ilerlemenin diyalektik bir nitelikte olduğu düşüncesi hâkimdir. Özellikle Schelling, Fichte ve Hegel felsefesinde tarih, toplum ve kültürün ilerleyişinin diyalektik karakteri çok daha belirgindir; tarihsel ve toplumsal gelişme diyalektik bir yöntemle kavranır. Bununla birlikte gelişme ve ilerleme fikri ondokuzuncu yüzyıl felsefesinde önemini muhafaza etse de onsekizinci yüzyıldaki diyalektik gelişme fikrinden, diyalektiğin yerine tedrici gelişme ve evrim düşüncesini ikame ederek farklılaşır.

Alman idealist felsefecilerinden farklı olarak İngiliz düşünürleri için gelişme, diyalektik bir biçimde kavranmaz; araya giren farklı öğeler nedeniyle daha çok derece derece ilerleyen bir nitelik arz eder. Bu tedrici oluş anlayışını, uzun zaman aralıkları boyunca görülüp sezilemeyen sayısız küçük ara basamaklarla kendini gerçekleştiren bir gelişme düşüncesini jeolojide Lyell, yerkürenin tarihini açıklamada o zamana dek kullanılan katastrof teorisi yerine koymuş, Darwin ve Spencer de bu düşünceyi bitki ve hayvan türlerinin oluşumlarını açıklamada kullanmışlardır (Gökberk, 2000: 425). Darwin ve Spencer, bu aşama aşama gelişme fikrini yalnızca doğa ve canlıların değil aynı zamanda toplumsal/ahlaksal davranışların ve toplumsal kurumların gelişim süreçlerini açıklamak için de kullanmışlardır. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, Spencer ile birlikte sözü edilen tedrici ve aşama aşama evrim anlayışının biyolojik olandan toplumsal olana uyarlanması çabasıdır. Böylelikle ondokuzuncu yüzyılda hâkim olan biyolojik evrim anlayışı Spencer tarafından toplumsal alana uygulanmış olur.

Düşünce tarihinde değer atfedilen hedeflere doğru bir yöneliş olup olmadığına ve bu türden bir yöneliş varsa, bunun hangi mekanizmalarla desteklendiğine ilişkin sorular, doğa, tarih ve toplumun anlaşılmasına dönük önemli ve işlevsel sorulardır. Klasik anlamıyla ilerleme/gelişme fikri, ayrıntılı ve kapsamlı bir değişim imgesi içerir ve olayların kaydını düşme niteliğindeki tarihe belli bazı yönelimler verilmesini ve sürece dışarıdan bir istikamet tayin edilmesini beraberinde taşır (Bock, 1997: 53). Ancak klasik anlamıyla ilerleme fikrinin önemini teslim etmekle birlikte Bury (1920: 1-8), bu fikri onyedinci yüzyılda ortaya çıkmış ve tam ifadesini onsekizinci yüzyılda bulmuş, bütün olarak modern bir ürün olarak tanımlar. Bury'nin işaret ettiği ayrıma ve ilerleme fikrine getirdiği modern tanımlamaya sadık kalmak kaydıyla Spencer, ondokuzuncu yüzyıl evrim düşüncesini toplumsal alana uyarlamasının yanında, ilerlemecilik düşüncesinin de önemli temsilcilerinden biri olarak karşımıza çıkar.

Herbert Spencer (1820-1903), kavramsal çelişki ve çatışmalarla dolu olan Viktoria döneminin¹ gerek dönemin topluma ilişkin bu çelişki ya da çatışmaların deşifre edilmesine dönük sosyolojik yaklaşımı ve gerekse 1893 yılında yayınlanan *A System of Synthetic Philosophy* adlı on ciltlik çalışmasıyla ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısının en önemli düşünürlerinden biri olarak anılır. Spencer, toplumsal gelişmeye dair -dönemin hakim anlayışına uygun olarak- genel bir evrimci model içerisinde, toplumu sistem olarak gören bir yaklaşım ile toplumu bireylerin toplamı sayan bir anlayışı birleştirmeye çalışır. Onun çalışmalarının odağında olan şey, insanların zihinsel durumları değil, toplumsal yapılarla kurumların evrimsel olarak gelişmesidir (Swingewood, 1998: 74). Bununla birlikte Spencer, bir sentetik felsefi sistem kurmayı amaçlar. On ciltten oluşan eseri, sentetik bir felsefenin temellerini ortaya koyduğu *İlk Prensipler* ile başlar ve bu esasları sırasıyla; *Biyolojinin İlkeleri*, *Psikolojinin İlkeleri*, *Sosyolojinin İlkeleri* ve *Ahlakın İlkeleri* çalışmaları takip eder.

Sentetik bir felsefi sistemden kendi bilgi anlayışına, basit gündelik ilişkilerden toplumsal kurumların işleyiş ve farklılaşma ilkelerine kadar çok geniş bir alanda ürünler veren Spencer'in yaşadığı Viktoria dönemi İngiltere'si, hiç şüphesiz, düşünürün paradigmasının ve kurmaya çalıştığı sistemin anlaşılması bakımından özel bir ilgiyi hak eder. Bu dönem, endüstri devriminin İngiltere'de zirve noktasına ulaştığı, kırsal alanlardan kitlesel üretim merkezlerine dönüşen kentlere yoğun nüfus hareketlerinin yaşandığı, üretim ve bölüşüm ilişkilerinin radikal bir biçimde farklılaştığı ve bu sürece toplumsal, politik ve dinsel hayattaki dönüşümlerin eşlik ettiği, uzmanlaşma ve işbölümünün bütün toplumsal hayata damga vurduğu, toplamında, geleneksel toplumsal yapı ve kurumların yerini hızla endüstriyel toplumun yapı ve kurumlarına bıraktığı ve buna bağlı olarak toplumsal yapının hemen her katmanında bütünlüklü ve radikal dönüşümlerin tecrübe edildiği bir tarihsel dönemi ifade eder. Sosyolojinin kurucularından olan E. Durkheim'in (2018) kavramsallaştırmasıyla "anomi"² bütün toplumsal yaşamın üzerinde kendisini hissettirdiği bu dönemde Spencer, bu toplumsal dönüşümü, temeline bireysellik, özgürlük ve adalet kavramlarını koyduğu sosyal evrimci bir bakışla çözümlenmeyi amaçlar.

3. Sentetik Bir Felsefi Sisteme Doğru: Bilimin Sınırlarının İnşası

Spencer, kendi felsefi sistemi ve bilgi anlayışının inşa ve açıklamasına ilk olarak bilinmeyen (din) ile bilinebilir (bilim) alanlarının ayrımını yaparak başlar. Bu kısım aynı zamanda din-bilim ilişkisinin ve bilimsel düşünüş ve pratiklerin sınırlarının belirlendiği alandır. Düşünür açısından, öteden beri var olan din ve bilim arasındaki karşıtlığın ve bu ikisinin etkinlik alanlarının arasındaki sınırların tayin edilmesi önemli bir başlangıç noktasını teşkil eder.

¹ Viktoria Dönemi, 1837 yılında kraliçe Victoria'nın tahta çıkmasıyla başlayıp, 1901 yılında ölmesiyle sona eren dönem. Bu dönem aynı zamanda endüstri devriminin Britanya'da zirvesini yaşadığı, ekonomik, politik, dinsel ve sanatsal pek çok radikal değişim ve dönüşümün yaşandığı bir zaman aralığını ifade eder. Herbert Spencer'in çalışmalarında Ahlak ve gündelik yaşamın belirgin bir yer kaplaması Viktoria döneminin karakteriyle doğrudan ilgidir ve düşünürün çalışmalarının, içinde yaşadığı zamanın ruhu ile olan ilişkisine dikkat çekmek adına özellikle vurgulanmıştır.

² Toplumsal normların geçerliliğini ve yaptırım gücünü kaybetmesi, değer ve norm hiyerarşisinin bozulması ve değer anarşisinin toplumsal hayatta egemen olması durumunda normsuzluk, anomi ortaya çıkar. Bir başka deyişle, geçerli toplumsal normların geçerliliğini yitirmesi ve herkes tarafından benimsenecek yeni kuralların yaratılamamış olduğu bir toplumda hâkim olan kuralsızlık haline anomi denir. Sosyoloji disiplini içerisinde sözü edilen duruma dikkati çeken ilk isim Fransız Sosyolog E. Durkheim olmuştur. Ayrıntılı bir okuma için bkz. (Durkheim, 2016; 2018).

Spencer (1947a: 4), insan zihninin doğru bir istikamette seyretmesi için insanların ortalama inançlarının hem ne kadar doğru ve hem de ne kadar yanlış olduğunun saptanmasının gerekliliğine işaret eder. Bu yolla, ilk bakışta yanlış görünen, hatta yanlış olan tarihsel olgulardaki doğruluk payının saptanması, bir yanıyla yanlış olanın belirlenmesini, diğer yanıyla da doğru olanın bulunmasını mümkün kılar. Düşünürü göre inanç alanının içerisinde yer alan olguların kategorik olarak reddedilmesi, o şeyin içinde saklı olan doğrunun açığa çıkarılmasına da engel teşkil eder. Dolayısıyla Spencer'in (1947a: 11-12) işaret ettiği bu metot, insanların inanç alanında süregelen zıtlıkların kavrama imkânı verir. Bununla birlikte, insanlar arasındaki çatışmaların en eskisi, en geniş, en derin olanı ve en önemlisi din ile bilim arasında olanıdır. Bu çatışmalı doğa, insanlar arasındaki en basit gündelik ilişkilerden en karmaşık toplumsal olgulara dek her şey üzerinde -insanın bütün bilgi alanında, en basit akıl yürütmeden en kompleks düşünce sistemlerine- kendini gösterir. Bu tespit, düşünürün kendi düşünce sistemini inşa etmeye neden din-bilim ayrılığı ile başladığının da örtük olarak açıklaması niteliğini taşır.

Spencer (1947a: 17), dinsel inançların varlığına ilişkin iki temel varsayım olduğunu öne sürer; dinsel inançlar ya özel bir yaratmanın sonucunda var olmuştur ya da bu duygunun kendisi de tıpkı diğer bütün başka duygular gibi zihinsel yetilerde meydana gelen bir evrimin sonucunda ortaya çıkmıştır. Ancak her iki durumda da mevcut bütün dinsel inançlar ne kadar tutulmaya, arkasında durmaya elverişsiz, bu inançlarla el ele giden anlamsızlıklar ne kadar belli, hatta bu inançları savunmak için öne sürülen argümanlar makul olmaktan ne derece uzak olursa olsun, bu inançların içinde saklı kalmış hakikatten yüz çevrilmemesi gerektiğini savunur (Spencer, 1947a: 20). Dolayısıyla dinsel inanışlar ve bilimsel düşünüş ayrımı ne kadar önemli olursa olsun, Spencer'in yaklaşımında aslolan şey dinsel inançlara ilişkin kategorik -reddeden- bir tutum değil, varlığı ve dışımızdaki dünyayı açıklamaya dönük işlevsel bir yaklaşımı benimsemektir.

Dinsel inançlardan farklı olarak bilim, Spencer (1947a: 22) tarafından, gündelik hayatı tecrübelerinden meydana gelen, geliştikçe etraflarına gitgide daha uzak, daha kalabalık ve daha kompleks deneyimler toplayan, sonrasında bunlar arasındaki, en basitinden en karmaşık olanına, karşılıklı bağımlılık ve etkileşim kanunlarını ortaya koyan pratik olarak kavranır. Bununla birlikte bilimsel olanın sınırlarını tayin etmek, bir çizgi çekip, bilim burada başlar ve burada son bulur demek mümkün değildir. En basit gözlemden, bilimin en yüksek ve en soyut gözlemlerine dek bilgi, davranışın yönetilmesini amaçlar, daha yalın bir dille ifade etmek gerekirse bilimsel olanın amacı öngörüü mümkün kılmaktır ve her türden öngörü eninde sonunda insanları iyiye yaklaştırıp kötüden alıkoymaya yardımcı olur (Spencer, 1947a: 23). Bu bağlamda, düşünür açısından bilim, yalnızca dışımızdaki dünyanın belirli bilimsel ilke ve yöntemler doğrultusunda anlaşılması veya açıklanmasına değil, aynı zamanda insan davranışlarını iyiye yöneltme ve kötü olandan uzaklaştırmaya dönük bir amaca sahiptir. Bu çerçevede Spencer'in bilgi ve bilim anlayışı ahlaki bir bakışla el ele gider. Bilim; evrenin kurulmuş düzeninin insan zekâsı tarafından durmadan açılması işidir (revelation). Spencer tam bu noktada kendi bilim anlayışına koşut olarak insanlık için ahlaki bir ödev tanımı daha yapar; her insana düşen ödev, sözü edilen bu insan zekâsının açılmasını gücünün yettiği kadar gerçekleştirmek ve bu işi yaptıktan sonra bilimsel bulguların hükmüne alçakgönüllülükle boyun eğmek.

Düşünce tarihindeki en eski ve en önemli çatışma alanı olarak ortaya konulan din ve bilim arasındaki çatışmayı aşmak için Spencer bu iki alan arasında bir barışın sağlanmasını önerir. Ancak onun önerisi dinsel inanışlar ve bilimsel düşünüşün derme çatma bir birleştirilmesinden ibaret değildir. Ona göre hem bilimsel düşünüşün ve hem de dinsel inanışların bulgu/yargılarını

birleştiren bir anlayış tarzı aramak, aynı gerçeğin biri yakın veya görünür tarafı, diğeri ise uzak veya görünmeyen tarafı olmak üzere, iki cephesini nasıl ifade ettiğini görmek zorundayız (Spencer, 1947a: 26). Burada kaba bir biçimde yapılan ayırım, dinsel olanın anlatmak/açıklamak iddiasında olduğu “mutlak” ile bilimsel düşünüş alanının içinde yer alan mekân, zaman, madde ve kuvvet gibi duyulabilir dünyanın ayırımıdır. Buna göre bilimsel pratiğin konusu yalnızca sonlu ve sınırlı olan fenomenler dünyasıdır.

Spencer, dışımızdaki dünyanın varlığı ya da kuvvet ve neden gibi bilginin temel kavramlarının objektif geçerliği konusunda realist bir görüşe sahiptir, öte yandan, pozitivizm ile bir düşünerek, bilmeyi objelerin karşılaştırılması ve bunlar arasındaki nedensel bağlantıları kurmak biçiminde kavrar, dolayısıyla her şeyin kaynağı olarak tasarlanan “kuvvet”i, yani evrenin son temelini, “mutlak” olanı bilinmez olarak kabul eder. Mekân ya da zamana dair olgular, deneyimin sınırlı ve izafi dünyasında kaldıkça açık ve işlevseldirler (Gökberk, 2000: 427). Bu noktada çelişkiye neden olacak şey, deneyimin sınırlı dünyasındaki olgular ile mutlak bir varlığın özü arasında bir ilişki kurmaya çalışmak olacaktır.

Spencer, dinsel olanla bilimsel olan arasındaki sınırları tahkim etme çabasının sonucunda ilginç sayılabilecek bir çıkarıma ulaşır, bu çıkarım; tarihsel olarak insanların ulaştığı son dinsel fikirler ile bilimsel düşüncelerin, gerçeklik hakkındaki bilgi ve kavrayışlar değil, gerçekliğin yalnızca sembolik temsilleri olduğu yönündedir. Ona göre insan zekâsının gücü mutlak olanın bilgisini elde etmeye yetmez ve bütün fenomenlerin arkasında var olan gerçeklik/öz bilinemezdir ve daima bilinemez olarak kalacaktır (Spencer, 1947a: 91). Bununla birlikte Spencer, bilimsel bilginin bağıntılı karakterinin analitik bir yolla ortaya konulabileceğini öne sürer. Gerek genel, gerek özel deneyimlerden elde edilebilecek tümevarım, insan zekâsının doğasından çıkarılmış bir tümdengelimle desteklenebilir. Şu halde sözü dilen tümdengelimle varmak için düşünür iki yol işaret eder; kavramların mutlak olmadığı ve hiçbir zaman olamayacağına dair tutum ile düşüncenin “süreci”nin analiz edilmesi (Spencer, 1947a: 92-93). Spencer’in işaret ettiği bu iki yol, aynı zamanda kendisinin bilimsel düşünüş ve pratiğe yüklediği misyonu da ortaya koyar. Buna göre bilimin konusu, ne sınanması mümkün olmayan bir başlangıç noktası ya da mutlak neden, ne de birbirleri arasında bir bağıntı kurulması mümkün olmayan olgulardır. Bilimsel pratik, düşüncenin ve gözlemlenebilir olguların birbiri ile olan sınanabilir bağları ve sürecin kendisine odaklanmalıdır.

Dinsel olanla bilimsel olan arasındaki ayırımı bilinemeyen-bilinebilir alanlar olarak belirledikten sonra Spencer, bilinebilir alanın sınırları içerisinde konumlandığı felsefenin bilimden farkına ortaya koyma çalışır. Buna göre bilimin konusu, olguların eşzamanlı ya da ardışık olarak neden-sonuç ilişkisi içinde ve belirli ilkeler ve yöntemler eşliğinde incelenmesi işidir. Olguların bazı basit ve aşağı dereceden genellemeler yoluyla gruplara ayrılması, bunun devamında ise derece derece daha yüksek ve daha geniş/kapsayıcı genellemelere ulaşılması, bilimsel işleyişin aşamalarını ifade eder. Bilim yalnızca bilimler ailesidir, farklı bilimsel branşların elde ettiği bilginin toplamından daha fazla bir şeyi temsil etmez. Bununla birlikte bilim birbirinden az ya da çok ayrılmış bulunan gerçeklerden oluşur ve bu gerçekler bilim tarafından tamamen bütünleşmiş bir şekilde kabul edilmez (Spencer, 1947a: 169-179). Spencer’in (1947a: 179) düşüncesinde varlığın bir bütün olarak kavranması, dolayısıyla bilginin de bütünü bilgisi olması gerektiği örtük düşüncesi, felsefeye getirdiği tanım ile daha belirgin hale gelir; ona göre felsefe, en yüksek genellik derecesindeki bilginin adıdır:

“Demek ki felsefe, tecrübenin, önce olguları toplamakla bize verdiği bilgi türüne taban tabana zıt olan bir bilgi türüdür. Bundan başka, birtakım kuru müşahedeler derlemekle başlayan, özel hallerin daha geniş ve daha belirmiş önermelerin işlenmesiyle devam eden ve nihayet, evrensel önermelere varan bir işlemin en son verimidir. Bu tanıma en basit ve en açık şeklini vermiş olmak için, şöyle de diyebiliriz; en aşağı tür olan bilgi ‘hiç birleşmemiş bilgi’, ‘kısmen birleşmiş bilgi’ olan bilimsel bilgi ve ‘tamamen birleşmiş bilgi’ olan felsefe.”

Her düşünce ya da bilgi, bütün bir düşünceler ya da bilgiler sistemine içkindir ve bütünü oluşturan parçalar arasındaki bağların koparılması durumunda o düşünce ya da bilginin varlık imkanı ortadan kalkar (Spencer, 1947a: 181). Dolayısıyla bilginin en yetkin formu parça ile bütün arasında kurulacak olan tamamen birleşme haliyle mümkün olur. Bu ise felsefi bilginin kendisidir. Bu doğrultuda, tamamen birleşmiş bilgiye ulaşmak için felsefenin izleyebileceği iki yol vardır; felsefe, konu olarak evrensel hakikatleri ele alabilir, esasen felsefenin kullandığı bütün tikel hakikatler evrensel hakikatlerin aydınlatılmasına yarar (Tümevarım). Ya da evrensel hakikatlerden hareketle tikel hakikatlere varır ve bunları evrensel hakikatlerin ışığında yorumlar (Tümdengelim). Her iki durumda da felsefenin konusu evrensel hakikatlerdir (Spencer, 1947a: 180). Bilgiyi yalın bilgi (gündelik bilgi), kısmen birleşik bilgi (bilimsel bilgi) ve tam birleşmiş bilgi (felsefi bilgi) olarak sınıflandıran düşünürü göre temel amaç her türden bilginin en yüksek formu olan tam birleşmiş bilgiye ulaşmaktır. Tüm varlığı bir sistem olarak tanımlayan Spencer, tam olarak birleşmiş bilgiyi, yani felsefi bilgiyi evrensel hakikatlere ulaşmanın yolu olarak işaret eder.

Bilimsel pratik, gözlemlenebilir olgular ve bu olgular arasında belirli ilkeler doğrultusunda ilişkiler kurarak, tümevarım yoluyla yasalara ulaşmayı amaçlar. Söz gelimi biyoloji disiplini, organizmayı, onu oluşturan alt sistemler arasındaki ilişkilerden hareketle açıklamaya çalışır. Bilim, yasalarını, bu tek tek olgulardan hareketle tümevarım ve genellemelere başvurarak üretir. Felsefe ise elde edilen bulguları, son ve kesin olan bir birlik içinde derlemeye çalışır. Ancak Spencer’e göre birbirleri karşısında direnen kuvvetlerin bir bileşkesi olan her oluş, yalnızca cansız doğada değil, canlı doğa ve insanlar arasındaki ilişkilerde de geçerli olmasına rağmen, bu dizge, felsefede var olduğunu düşündüğü sentez problemini çözmeye yetmez (Gökberk, 2000: 427). Sözü edilen sentez sorununun çözülmesi için yapılması gereken, bu kuvvetler ile bu kuvvetlerin yasalarının evrenin bütününe oluşturma ve bunun gelişmesini belirlemede nasıl birlikte çalıştıklarını ve birlikte çalışmalarının ilkelerini göstermektir. Dolayısıyla bir nesne ya da olguya etki eden kuvvet ile o kuvvetin yasalarını deneyimlemek, o nesne ya da olguyu tam anlamıyla bilmek anlamına gelmez. Bir nesne ya da olguyu tam olarak bilmek için onun tarihini bilmek, onun bu kuvvet ve yasaların etkisiyle nasıl bir biçim kazanmak zorunda kaldığını geçmişte ve geleceğe doğru izlemek gerekir (Gökberk, 2000: 427). Dolayısıyla düşünür açısından bilgi, bütünün bilgisi – tam birleşmiş bilgi- olmalıdır, bilgiye bu niteliği kazandıracak olan ise bilgiye konu olan nesne ya da olgunun tarihinin, geçmişten geleceğe doğru etkisi altında kaldığı değişkenlerin onda yarattığı değişimin sürecinin bilinmesidir.

Her olgunun bir tarihi olduğu ve bilmenin, tam anlamıyla bilmenin ancak bu tarihin bilinmesiyle mümkün olabileceğini savunan Spencer (1947a: 236-237), bu bilgi anlayışını, kendisinin zorunlu olarak kabul edilmesi gereken hakikatler/ilkeler biçiminde ifade ettiği temeller üzerine inşa eder. Bununla birlikte, bir hakikatin zorunlu olarak kabul edilebilmesini de iki şarta bağlar; ilk şart, bir önermenin terimleriyle, bu terimler arasında ileri sürülebilecek ilişkiyi kavrayabilecek düzeyde gelişmiş bir zihnin varlığıdır. İkinci koşul ise, ilgili terimlerin söz konusu ilişki hakkında açık bir bilinci ve akıl yürütmeyi mümkün kılacak kadar belirgin olmasıdır. Ancak bu iki şartın sağlanması durumunda dışımızdaki dünyanın kabul edilmesi zorunlu hakikatlerini kavramak

mümkün olacaktır. Düşünürün bu noktada işaret ettiği bir diğer önemli nokta, zorunlu hakikatlerin olduğu gibi tanınmasının, zihinsel yetilerde süregiden evrim ile kol kola giden bir süreç olduğudur. Dolayısıyla zihinsel yetilerdeki evrim ne kadar yüksek bir dereceye ulaşmış olursa, evrene ilişkin var olduğu iddia edilen ve kabulünün zorunlu bir nitelik taşıdığı hakikatlerin kavranması da aynı ölçüde mümkün olacaktır.

Sözü edilen hakikatlerden ilki, maddenin yok edilemezliği ilkesidir, buna göre hiçbir varlık yok edilemez. Spencer'e (1870) göre bu ilke yalnızca a posteriori değil, aynı zamanda a priori bir nitelik de taşır.³ Diğer bir zorunlu ilke, hareketin sürekliliğidir. Tıpkı maddenin yok edilemezliği gibi devrimin sürekliliği de hem bilim ve hem de felsefeyi mümkün kılan temel ilkelerdir. Üçüncü hakikat, hareketin sürekliliğini sağlayan kuvvet/enerjinin devamlılığıdır. Düşünürün bu ilkeden kastettiği şey, bizim bilgi ve tasarımı aşan herhangi bir nedenin devamlılığıdır. Bu önerme aynı zamanda bir başlangıcı ya da sonu olmayan, şartlandırılmamış bir gerçekliğin, sözü edilen hakikati mümkün kıldığıdır (Spencer, 1947a: 369). Bu ilke dolaylı olarak bir başka hakikati de içerir, tümdengelsel olarak kuvvetin devamlılığından çıkarılabilecek sonuç, kuvvetler arasındaki ilişkilerin de sürekli olduğudur. Kuvvet/enerji'ye ilişkin bir diğer ilke, kuvvetlerin dönüşümü ve eşitdeğerliliğidir. Önü ve sonu olmayan bir kuvvetin kaynaklık ettiği ve bitimsiz olan hareket hep bir istikamete doğrudur. Bununla birlikte, herhangi bir istikamete doğru olan bir hareketin kendisi de aynı istikamete doğru giden yeni bir hareketin nedeni olur. Spencer'in düşüncesinde hareketin yönü ilkesi aynı zamanda insanlardaki biyolojik ve zihinsel değişme ve gelişmesinin açıklanmasında önemli bir rol oynar. Bu ilkeden hareketle düşünür, bu prensibin, türlerin gelişmesi konusundaki fonksiyonuna işaret eder; süregelen hareket ve onun yönü, harekete gösterilen direnç ve doğal ayıklanma arasında bir bağ kurar. Buna göre, herhangi bir bitki ya da hayvan türünün kendisi için zararlı olan yerlerde çoğalması, birbirine karşı kuvvetlerin başka yerlere kıyasla daha az oldukları bir gelişmedir. Çevresel koşullara uyum sağlamak konusunda diğer bireylerden daha başarılı olan türlerin korunumu ise sözü edilen hareketin – hayat hareketi- kendisine karşı yolu kapatan engellerin ortadan kalkmasına en elverişli bulunan yönlerde devam etmesinden ibarettir. Ancak yine Spencer'e (1947a: 333) göre bu modeli insanların zihinsel gelişim süreçlerine uyarlamak, biyolojik süreçlere uyarlamak kadar kolay değildir.

Harekete dair bir başka ilke ritmdir. Basit değil birleşik bir bütün olan ritm, bir dengeye ulaşamayan kuvvetlerin çarpışması nerede ise orada bulunur ve ritm zorunlu olarak tamamlanmamış bir niteliktedir. Hareketin ritmi ilkesi, Spencer'in özellikle toplumsal süreçleri açıklamak için sıklıkla başvurduğu bir prensiptir.

4. Varlığın En Yüksek Yasası: Evrim

Toplum ve toplumu oluşturan kurumlar da dâhil olmak üzere bütün doğada değişim ve gelişimin evrensel, tek biçimli ve tek yönlü olduğu kabulünden hareketle Spencer (1891, ss. 20-35), bir bütün olarak kabul edilen uygarlığın bünyesindeki değişim ve gelişim uğraklarının var olan vahşi

³ Spencer'in burada kullandığı "a priori hakikat" ve "zorunlu hakikat" terimleri, deneyimden tamamen bağımsız olan bilgi değil, birçok deneyimin sonsuzca birikmesi neticesinde organik bir nitelik kazanmış bilgi anlamına gelir. Bu deneyimler, kısmen bireyin kendisi tarafından edinilmiş olmakla beraber, insanların kalıtım yoluyla atalarından edinmiş olduğu tecrübelerdir. Bu evrimci yaklaşıma göre, sözü edilen kalıtım yoluyla elde edilen deneyimler kümesi, tek bir bireyin kazanabileceği deneyimlere nisbetle ölçülemeyecek derecede büyük bir deneyim yığını temsil eder. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Spencer, 1870).

ve barbar insan topluluklarına, yok olmuş uygarlıklara ve son olarak çağdaş Avrupa'ya bakarak belgelenebileceğini öne sürer. Bir bütün olarak doğadaki hareket türdeşten türdeş olmayana, basitten karmaşığa, biçim ve fonksiyon bakımından farklılaşmamış olandan farklılaşmış olana doğrudur (Bock, 1997: 79). Genel hatlarıyla evrimci yaklaşımı yukarıda ifade edildiği biçimde olan Spencer, Tort'a göre, aynı zamanda felsefi anlamda evrimciliğin yaratıcısıdır. Spencer'in sentetik bir sistem adını verdiği felsefesinde evrim, yalnızca canlıların biyolojik değişimlerini açıklayan bir model olarak kavranmaz; ahlak, psikoloji, toplum ve toplumu oluşturan kurumlar, devlet ve birey ilişkileri gibi süreçler de bu genel evrimci model içerisinde ele alınır.

Evrimci düşüncelerini büyük ölçüde Lamarck'ın etkisinde geliştiren Spencer kendi felsefi sisteminin kuramsal temelini, özümleme ve ayrışma yoluyla yapısız bir homojenlikten yapıllı bir heterojenliğe aşamalı bir geçişi ifade eden "evrim yasası"nı koyar. Spencer bunu embriyoloji ve fizikten alıp doğadaki bütün canlı ve cansız fenomenlere uygular (Tort, 2015: 77). Spencer, Tort'un ifadesiyle yalnızca felsefi anlamda evrimciliğin değil, Sosyal Darwinciliğin de kurucusudur. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Spencer, neredeyse Darwin'den bile daha popüler bir "evrimci"dir. Onun oldukça hacimli çalışmaları, doğa bilimlerinden, özellikle fizik ve biyolojiden türetilen kolektivist bir organizmacılık ile laissez-faire ekonomi politiğine dayalı radikal denebilecek bir bireyciliğin sentezine ulaşmayı amaçlar. Spencer aynı zamanda, doğa bilimlerinin ondokuzuncu yüzyılda kazanmış olduğu prestij ile yükselen kapitalizmin bireyci ve rekabete dayalı niteliğinin üzerine inşa olmuş bir ilerleme teorisi sunar (Swingewood, 1998: 74). Spencer'in evrim yasası temelinde bütün olarak doğayı, tarihi ve toplumu açıklama çabası, aynı zamanda politik bir içerime de sahiptir.

Kendi evrim anlayışını Darwin'in (2017) *Türlerin Kökeni*'nden önce tasarlamış olan Spencer için evrim, belirli birtakım yasa ya da mekanizmaların işleyişinin sonucunda ortaya çıkan bir süreç değil, başlı başına bir yasa, biyolojik ve zihinsel süreçlerin yanı sıra canlı-cansız bütün doğanın en yüksek yasasıdır. Ondokuzuncu yüzyıl düşüncesinde ve özellikle Darwin'in çalışmalarıyla yeni ve sağlam bir temel niteliği kazanan evrim düşüncesi, Spencer ile birlikte felsefi bir nitelik ve yetkinlik kazanmıştır. Bu çerçevede evrim düşüncesi, ondokuzuncu yüzyılda kazandığı şöhreti Darwin'e borçluysen, terimi felsefi bir bağlama yerleştiren isim Herbert Spencer olmuştur.

Spencer için bilginin, bilmeye konu olan bir obje ya da fenomenin tam anlamıyla bilinmesi ancak o obje ya da fenomenin geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki tarihçelerinin bir araya getirilmesiyle mümkün olur. Dolayısıyla Spencer'in düşüncesinde varlığın bir bütün olarak algılanmasına, o varlığın tarihçesinin de bir bütün olarak bilinmesi süreci eşlik eder. Canlı-cansız doğada meydana gelen değişimleri tarihçeleri ile bilmek, bu sürece tanıklık etmek ve bu tanıklıkların ışığında çıkarımlarda bulunmakla gerçekleşir. Bu noktada çıkarım yapmak, tanıklığın sınırlılıklarını aşmanın tek ve kaçınılmaz yolu olarak belirir. Tek tek ele alınan obje ya da fenomenlerin ne başlangıç ne de sonları ile ilgili tam anlamıyla bir açıklama elde etmek düşünür açısından imkânsızdır. Bu durumda, ne öncesi ne de sonrası ölçülemez varlık hakkındaki kaçınılmaz spekülasyonları gerçekleştirebilmek evleviyet ve usavurma sayesinde mümkün hale gelir. Tarif edilen bu felsefi tasarım, örtük olarak felsefenin amacını da ifade eder, buna göre felsefenin amacı, varlık hakkında, algılanamaz olandan algılanabilir olana geçişi, sonra yine, algılanabilir olandan algılanamaz olana geçişi içeren kavrayıcı bir açıklamayı ortaya koyabilmek olmalıdır (Spencer, 1947a: 397-398).

Spencer, her duyulur varlığın tarihçesini meydana getiren ve her varlığın yaşam döngüsünü içine alan bir formül ortaya koyar; dağınık ve algılanmaz bir halden algılanır hale geçiş, maddenin tamamlanması ve hareketin buna paralel olarak dağılması. Buna karşılık, maddenin algılanır bir halden dağınık ve algılanmaz bir hale geçişi, hareketin yutulması ve buna paralel olarak maddenin dağılması. Bu birbirine zıt iki sürecin birlikte ele alınması yoluyla her varlığın tarihçesi meydana getirilmiş olur. Spencer (1947a: 399) için bu dizge, olup biten değişmelerin bütün serisini içine alan bir formüldür. Buna göre gelişmenin birinci uğrağı, bir bütün olarak toplanma/bütünleşmedir. Bir obje/fenomenin oluşması, öncesinde dağınık ve ayrı ayrı bulunan parçaların bir yerde toplanıp bütünleşmeleri anlamına gelir. Bunun canlılar dünyasındaki karşılığı, daha önce çevrede dağınık halde bulunan öğeleri, canlı organizmanın kendinde toplayıp özümsemesidir. Gelişimin ikinci aşaması ise, bütünleşmenin çözülmesi, bütünleşme içerisinde gittikçe artan bir şekilde özel toplanmaların, daha küçük ve yoğunlaşmış bütünlerin oluşmasıdır. Başlangıçta kendi içinde homojen olan bütünleşme, zamanla heterojen bir niteliğe bürünür. Bu aşamanın canlılar dünyasındaki karşılığı, kendi içinde ayrılaşmamış olan tohumdan başlayarak çeşitli dokuları olan, farklı fonksiyonlara sahip organlardan oluşan organizmaların meydana gelmesidir. Gelişimin üçüncü ve son uğrağı ise belirlenimdir. Gelişimin bu ayağı, aynı zamanda ilk iki aşamanın birleşiminin, sentezinin ifadesidir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, gelişme ile dağılma arasındaki farktır. Gelişme, daha az düzenli ve daha az belirli bir durumdan daha belirli ve daha düzenli bir duruma geçişi temsil eder; gerçek anlamda gelişme, kısımları dağınık ve homojen olan bir karmaşa halinden parçaları heterojen olan ve bütünü oluşturan parçalar arasında karşılıklı bağlantıların olduğu daha düzenli bir bütüne doğru ilerlemeyi ifade eder (Gökberk, 2000: 428).

Spencer'e (1947a: 402) göre her şey gelişir ya da çürür, madde biriktirir ya da maddeyi aşındırır, tamamlanır/bütünleşir ya da dağılır/çözülür; her şey yoğunlaşır, genişler, tamamlanır ya da dağılır. Yukarıda ifade edilen ve bütün varlığı içine alan gelişim basamaklarından çıkarılması gereken zorunlu sonuç, benzer olmayan parçaların bir araya gelerek oluşturduğu her bütünün, her an ya daha büyük bir yoğunlaşmaya ya da dağılmaya doğru ilerlediğidir.

Durmadan olup biten bu değişmelerin, dağınık ve algılanmaz bir halden yoğunlaşmış ve algılanır bir hale, sonradan tekrar dağınık ve algılanmaz bir hale dönmeleri, gerek değişmelerin görünürdeki çeşitli gruplarını, gerekse her grubun bütün ilerlemesini biriktirmeye yarayan ve madde ile hareketin yeniden dağıtılmasına ait olan evrensel kanun, düşünür tarafından evrim ve çözüşme olarak adlandırır (Spencer, 1947a: 404). Buna göre en genel anlamıyla evrim, maddenin tamamlanması ve hareketin kaybolmasıdır. Evrim, güneş sisteminden tek tek her bir gezegene, doğadaki tüm canlı organizmalara, canlıların bedenlerinden bütün toplumsal süreç ve kurumlara dek değişimin üzerine temellendiği esas kanundur. Spencer, canlı ya da cansız bütün yapılara uyguladığı evrim kanununu, dillere bile uyarlar ve dillerin ortak, yabanıl bir kökenden aşama aşama evrimleştiğini savunur (Alter, 1999: 21). Çözüşme ise hareketin yutulması ve maddenin dağılmasıdır. Farklı disiplinlerde evrim teriminin birbirinden çok farklı biçimlerde tanımlandığı ve kullanıldığına dikkat çeken Spencer (1947a: 406), evrimi maddenin tamamlanması ve hareketin kaybolması olarak tanımlasa da bunun, yani evrimin, birçok durumda yaptığı bu tanımdan çok daha fazlası olduğunu da bir şerh olarak düşer. Kendi evrim tanımlamasının sınırlılıklarına işaret ettikten sonra Spencer, evrimi basit ve bileşik olmak üzere ikiye ayırır. Düşünür bu ayrımı yaparken, sentetik felsefesini oluşturmada büyük ölçüde etkisinde olduğu Newton'un fizik sisteminden örneklerle başvurur. Evrimin bileşik ve basit karakteri, çoklukla maddenin halleri ve maddenin yapısındaki fiziksel/kimyasal farklılaşmalara

referansla açıklanır. Onun evrim anlayışı evrensel bir evrim yasasının varlığına dayanır ve bu bakımdan biyolojik temelli evrim, bu sözü edilen evrensel evrim yasasının bir alt sistemi niteliğindedir. Bu yönüyle Spencer'in evrim teorisi, büyük oranda etkilendiği Lamarck (2011) ve çağdaşları Darwin (2017) ile Wallace'nin (2016a; 2016b) biyoloji temelli evrim düşüncesinden farklılaşır.

Spencer, temelinde basit ve homojen olandan karmaşık ve heterojen olana aşama aşama geçişin olduğu evrim anlayışını öne sürerken, insanların biyolojik olarak gelişmesinin de bu yasa doğrultusunda gerçekleştiğine, Karl Ernst von Baer'in çalışmalarından hareketle, basit ve farklılaşmamış bir yumurtadan organizmanın farklı bölüm ve organlarının gelişmesini kanıt olarak öne sürer (Nordenskiöld, 1928: 495). İçine biyolojik evrimi de alan kuşatıcı ve evrensel bir yasa olarak evrim düşüncesini bütün olarak varlığa uyarlamaya çalışan ve bir sentetik felsefi sistem kurma iddiasındaki Spencer, evrim tartışmaları bağlamında, büyük ölçüde Charles Darwin ve sosyal Darwinizm ile ilişkilendirilmesine rağmen onun biyolojik temelli evrim hakkındaki görüşlerinin oluşmasında Lamarck'ın tesiri çok daha belirgindir. Öyle ki Spencer, Lamarck'ın görüşlerini, embriyoloji alanından örneklerle, Darwin'den çok daha önce birleştirmeye ve biyolojik evrim konusunda bir senteze ulaşmaya çalışmıştır (Bowler, 2003: 245-246).

Felsefeyi mümkün kılacak olan tekleştirilmiş ve tamamlanmış bilgi, ancak ve ancak bu bilgiyi soyutlama düzeyinden kurtararak, bütün varlık türlerinde maddenin ilerleyici bir tamamlanması ile bu süreçte hareketin kaybolmasının nasıl gerçekleştiğinin fiili olarak gösterilmesini gerektirir. Bu çerçevede Spencer (1947b: 3), evrim yasasını, gözlem ve çıkarımın izin verdiği ölçüde, gerek astronomi ve jeolojiye ve gerekse biyoloji, psikoloji ve sosyolojinin ele aldıkları konulara uyarlamaya çalışır. Bu yolla, soyutlama düzeyinde kurduğu evrimsel modeli, obje ve fenomenler üzerinden görünür hale getirmeyi amaçlar. Buna göre evrimin ilk görünüşünün en açık örneği, güneş sistemin dağınık ve tutarsız bir halden katı ve tutarlı bir hale geçişidir. Bununla birlikte organik evrim, ilke olarak, öncesinde daha geniş bir mekan üzerine yayılmış bulunan maddenin kendisine devamlı olarak yedirilmesinden kaynaklı, benzer olmayan parçalardan oluşmuş bir bütünü meydana getirir. Dolayısıyla güneş sisteminin bir nebülözden meydana geldiği, yani evrimin ilk aşaması olan toplanma/bütünleşmeden oluştuğu ilkesi, canlı varlıkların da evriminin ilk ayağını oluşturur.

Memeli hayvanların embriyosunda meydana gelen gelişmeleri aşama aşama kaydeden Spencer, insanlar ve hayvanlar arasındaki biyolojik gelişim süreçlerinin bazı biçimsel farklılıklarla birlikte aynı oluşuna işaret eder, bu gelişim aşamalarından hareketle, insanın gelişmesinde olup bittiğini gördüğümüz her türden değişmeyi, bütün hayvanlarda da izlemenin mümkün olduğunu öne sürer. Düşünürü göre organik ya da organik olmayan doğada, maddenin tamamlanması ve hareketin dağılması ilkesi, varlığın her alanında evrimsel gelişmenin doğrudan doğruya örneğini sunmayabilir. Ancak bu ilke, gezegenlerin oluşumundan canlı organizmaların büyümesine, toplumu oluşturan birim ve kurumlardan İngiltere'deki tekstil atölyelerine, biçimsel birtakım farklılıklar göstermesine rağmen geçerliliğini muhafaza eder. İnsan varlıklarındaki yapı değişimleriyle, yine insan varlıklarının oluşturduğu bütünlere, birincilere paralel olan yapı değişiklikleri bir araya gelerek, insanın yapıp etmelerinin tümünde, bu yapıp etmelere karşılık gelen değişimleri meydana getirir (Spencer, 1947b: 21). Dolayısıyla Spencer'in yaklaşımında evrim yasası hem tek tek obje ve fenomenlerin gelişimini, hem de obje ve fenomenler ile bütün arasındaki ilişkileri açıklayan bir model olarak tasarlanır.

Memeli hayvanlardan kanatlılara, kabuklu deniz canlılarından kemirgenlere, birçok canlı türünün oluşum ve gelişim süreçlerini açıkladıktan ve bunlar arasındaki benzerlikleri ortaya koyduktan sonra Spencer (1947b: 17), türlerin kendi gelişim süreçleri ve başka türlerle kendileri arasındaki bağlantıların tafsilatı için Charles Darwin ve Onun çalışmalarını adres gösterir. Türlerin ve türler arasındaki ilişkilerin açıklanmasında Spencer'in Darwin'i adres olarak işaret etmesi aynı zamanda Spencer ve Darwin arasındaki bilimsel temas ve esinlenme ilişkisini göstermesi bakımından önemli bir kayıt niteliği taşır.

Toplumsallığa eğilimli olmak ya da sürü halinde yaşamak, bazı türler için çok bazı türler içinse daha az önemli ve belirgindir. Ancak her iki durumda da düşünür, şu üç temel prensibi anımsatır; bütün hayvanlar doğrudan ya da dolaylı olarak bitkilerden beslenir; hayvanlar arasında etçil olanlar otçul olanlar olmaksızın hayatta kalamaz; birçok bitki kendi türlerini ancak böceklerin yardımıyla devam ettirebilir. Bunun yanı sıra her coğrafyanın hayvansal ya da bitkisel bir doğası vardır ve bu doğaya ait türler, başka bir coğrafyanın hayvan ve bitkileri arasına götürülünce ölecek kadar birbirine bağlı ve tamamlanmış bir bütün meydana getirirler. Bu tamamlanmanın kendisi de organik evrim ilerledikçe artma eğilimi göstermeye devam eder (Spencer, 1947b: 17).

Herbert Spencer'in evrim teorisi hiç şüphesiz çağdaşları Darwin ya da Wallace'nin çalışmalarında olduğu kadar sistematik gözlem ve araştırma sonuçlarına dayanmaz. Bununla birlikte onun bir bütün olarak doğaya uyarlamaya çalıştığı evrim yasası, büyük ölçüde organizmaların biyolojik gelişim süreçlerinden çok insana ve toplumsal yapılara ilişkindir. Yine aynı nedenle, evrim yasasının ele alındığı ve ayrıntılı bir biçimde açıklandığı İlk Prensiplerin ikinci cildinde bu yasanın işleyişi çoklukla dil, sanat, toplum ve toplumsal yapılar üzerinden ortaya konulur. Sözü edilen cilt boyunca düşünür, canlıların evrimsel gelişimini, yani evrimin biyolojik ayağını Darwin ve çalışmalarına havale etmiş görünmektedir.

Dil, edebiyat ve endüstri, düşünürün evrimsel gelişmeyi açıklamak için başvurduğu alanlardan bazılarıdır. Dil ve gramer yapılarının gelişimi, yani tamamlanmaya doğru ilerleyişi, tıpkı birbirinden farklı bütün alanlarda olduğu gibi evrimsel bir gelişmenin aşamalarını izler. Örneğin, "medenileşmiş" insan topluluklarının dilleri daha aşağı dillere göre daha kısa sözcüklerden meydana gelir (Spencer, 1947b: 23). Gelişmiş bir topluluğun dilinin tarihinde, esasında alışkın olunan kelimelerin fazla uzun oluşu, aşağı bir gelişme derecesi içerir; buna karşılık aşağı dillerin mükemmelleşmeye doğru gitmeleri esnasında derece derece yükselen bir tamamlanma meydana gelerek çok heceli sözcükler iki veya tek heceli sözcüklere dönüşür. Sonuç olarak dilde meydana gelen tamamlanma ve evrim, uzun ve çok heceli sözcüklerin kısalması ve gramer yapısında meydana gelen değişimlerle gerçekleşir.

Yine tıpkı endüstri ve mekanik alanlarında olduğu gibi sanat, estetik ve edebi eserlerde de benzer türden bir evrim ve tamamlanma süreci işler. Eski çağlara ait hikâye ya da masallarda anlatılanlar, yalnız doğal olmayan değil, aynı zamanda aralarında doğal bağlantıların olmadığı birtakım olay örgülerinden ibarettir. Daha çok hayal gücüne dayanan modern bir edebi eser ya da anlatıda ise olaylar, belli şartlar altında yaşayan karakterlerin kendilerine özgü, aralarında karmaşık ahlaki ilişkilerin olduğu ve birbirlerinin kişilikleri üzerinde etki yapıp tepkiye maruz kalan varlıklar olarak temsil edilir. Ancak eski çağların anlatılarında şahıslar, fikirleri ya da duyguları öteki şahıslar veya olaylar tarafından asla etkilenmeksizin, kendi rollerini durmadan oynamaya devam ederler (Spencer, 1947b: 34). Böylelikle en basit edebi türler ve bu türlerin içerikleri, kurgu ve karakterleri, olayların örgüsü ve eserdeki ilişkilerin temsil edilme biçimleri

evrimleşerek çağdaş zamanların kompleks, etkileşim içeren, içinde değişen duygu durumları ve birtakım ahlaki ilişki biçimlerini barındıran, tamamlanmaya doğru ilerleyen sanat eserlerine dönüşür.

Spencer'in evrim anlayışı, bir yüzü tamamlanma ve bütünleşmenin, diğer yüzü ise bütünün parçalara bölünmesinin temsil edildiği bir madalyonu andırır. Ona göre her bütünün tamamlanması, o bütünü meydana getiren parçaların her birinin tamamlanmasıyla eşzamanlı olarak gerçekleşir. Ancak madalyonun diğer yüzü, yani bütünün hangi biçimlerde parçalara ayrıldığı konusu, tutarsız bir halden tutarlı bir hale dönüşen maddenin çok daha dikkate değer olan diğer boyutunu ifade eder. Evrimin ikinci ve belki de daha önemli olan görünüşü, sözü edilen bu ilerleyici ayrımsama yönüdür.

Farklı birçok alanda çalışmalar yapan Spencer'in bir bütün olarak kendi düşünce sistemini oluşturmasında fizik ve biyoloji disiplinleri özel bir öneme sahiptir. Ondokuzuncu yüzyılda biyologlar sıklıkla toplumsal terminolojiden yararlanmış, toplum ve canlı organizma arasında kurulan analogiler, organizmanın işleyişini açıklamada başvurulan akıl yürütmelerden biri olmuştur. Ancak Spencer, sözü edilen terminoloji ve kurulan analogileri biyologlardan geri alır, onları daha yetkin bir forma kavuşturarak "süper organik alan"a uygular. Bu; düşünürün toplumsal kurum ve organizasyon ağlarını betimlemek için kullandığı bir kavramsallaştırmadır. Bunun yanı sıra Spencer'in iki ciltten oluşan *The Principles of Biology* adlı çalışması, biyoloji alanında döneminin en önemli ve ileri çalışmalarından biridir (Turner, Beeghley, Powers, 2021: 68). Düşünür sonraki çalışmalarında, biyoloji alanında bulguladığı ilkeleri, kendisinin süper organik bedenler olarak tanımladığı toplumsal yapı ve onu oluşturan parçalar arasındaki ilişki ağlarına uygular.

Spencer'in biyoloji alanındaki çalışmaları, toplumsal yapı ve kurumların işleyişlerinin açıklanmasında sahip olduğu önem ve işlevselliğinin yanında, biyolojinin kendi sınırlarında da oldukça önemli ve anlamlı bulguları içinde barındırır. Onun formüle ettiği bazı biyolojik temel yasaların yanında gelişme, büyüklük ve yapı üzerine açıklamaları, biyoloji alanında hala geçerliliğini koruyan bir model olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte çok az sayıda çağdaş biyolog, cisimleri düzenli olarak şekillendiren yasayı formüle eden, yüzey alanın doğrusal boyutların karesi olarak ve hacmin küpü olarak arttığını, ve böylece daha büyük cisimlerin kuvvet kazanması ve büyümesi için yeni yapısal düzenlemeleri gerektirdiğini ortaya koyan kişinin Herbert Spencer olduğunun farkındadır (Turner, Beeghley, Powers, 2021: 68). Fizik ve biyoloji disiplinleri dışında, Spencer'in evrim yaklaşımının oluşmasında üç düşünür önemli bir yer teşkil eder. Bunlardan ilki, Thomas Malthus ve onun yayınlandıktan sonra çok sayıda teoriye esin kaynağı olan *An Essay on the Principle of Population* adlı çalışmasıdır. Malthus'un (1798) adı geçen çalışmasında yer alan temel iddia, kaynakların aritmetik, nüfusun ise geometrik olarak artıyor oluşunun sonucunda çatışma, kıtlık, salgın hastalıklar için uygun koşulların oluşacağı yönündedir. Nüfus; kendisinin dört atlı adını verdiği, kıtlık, salgın, savaş ve farklı hastalıklar tarafından baskılanana dek büyümeye devam edecektir. Spencer, Malthus'un kaynaklar ve nüfus arasında kurduğu bu denklemi, iyimser bir bakışla işlevsel bir bağlama yerleştirme eğilimindedir. Ona göre kıt kaynakların karşısında artmaya devam eden nüfus, rekabet ve sert bir mücadeleyi beraberinde getirecek, bu da en iyilerin hayatta kalması (survival of the fittest) ve bunun sonucunda toplumsal/ırksal ilerleme mümkün olacaktır. "Survival of the Fittest" ilkesi onun evrim anlayışının temel yasası niteliğini taşır. En iyilerin hayatta kalması, çevreye uyum gösterme becerisini temele alarak, kendi nesillerini devam ettirebilen canlılara göndermede

bulunur. Bu aynı zamanda, Darwin'in evrim kuramının temel mekanizması olan doğal seçilimin Spencer'in teorisindeki karşılığıdır. Spencer (1864: 404-405), en iyilerin hayatta kalması prensibini, kendi toplumsal ve ekonomik yaklaşımı ile Darwin'in biyolojik temelli evrim teorisi arasında paralellikler kurmaya çalıştığı *The Principles of Biology* adlı çalışmasında ortaya koyar; bu çalışmasında mekanik terimlerle ifade etmeye çalıştığı en iyinin hayatta kalması ilkesi, Darwin'in doğal ayıklanma veya yaşam mücadelesinde tercih edilen soyların korunması dediği şeydir.

Spencer'in yaklaşımının oluşmasında bir diğer önemli referans, Alman embriyolog Karl Ernst von Baer ve çalışmalarıdır. Von Baer'in (1862) çalışmalarında bulgularan biyolojik form/organizmaların farklılaşmamış embriyolojik formlardan fizyolojik işbölümü sergileyen oldukça farklılaşmış yapılara doğru geliştikleri fikri, Spencer'in biyolojik, psikolojik ve toplumsal yapıların evrimleşmesi konusunda geliştirdiği düşüncelerin büyük ölçüde çıkış noktasını temsil eder. Von Baer'in çalışmalarından hareketle Spencer, evrim ve tamamlanmaya doğru ilerleyen gelişme sürecinin tutarsız, içsel bütünlükten yoksun, farklılaşmamış ve homojen bir durumdan, işlevlerin iyi koordine edildiği, farklılaşmış, bütünlüklü ve heterojen bir yapıya doğru gelişim olduğu sonucuna ulaşır (Turner, Beeghley, Powers, 2021: 69). Çözülme ise yukarıda ifade edilen sürecin tersine dönmesi ve dağılmaya doğru bir hareketi ifade eder. Dolayısıyla Spencer'in evrim düşüncesinin temellerini yukarıda sözü edilen Malthus ve von Baer'in çalışmalarında bulmak mümkündür.

Spencer'in (1947b: 93) düşüncesinde evrim, bir yanıyla bir ve aynı olandan, çok ve farklı olana giden bir değişmeyi ifade ederken öte yandan, belirsiz bir oluş durumundan belirli olana gidişi temsil eder. Basit olandan kompleks olana doğru gerçekleşen değişmeye karışıklıktan düzenli olana doğru gidiş eşlik eder. Dolayısıyla evrim, yalnızca nicel bir farklılaşma ya da çoğalmayı değil, aynı zamanda niteliksel olarak bir düzene doğru hareketi de ifade eder. Belirsiz olandan belirli olana ilerleyiş, Spencer'in evrim anlayışının temel karakteristik niteliklerinden biridir. Evrimin sözü edilen bu temel niteliğine bitki, hayvan ya da insanlardaki organik gelişim süreçlerinde olduğu gibi toplumsal yapıların gelişim aşamalarında da rastlamak mümkündür. Tıpkı canlılardaki uzvi gelişmelerde olduğu gibi, göçebe ya da vahşi toplulukların medeni ya da yerleşik topluluklara evrilmesi sürecinde de evrim, belirsiz olandan belirli olana doğrudur.

İlerleme, bireysel hareketin bir araya gelmiş cisimlerin aksiyonlarında bir kaynaşmasına doğru gelişir; bu ilkeye toplumsal yaşamın farklı alanlarında çok daha belirgin olarak tanık olmak mümkündür; ayrı ayrı savaşımların dağınık biçimlerdeki düzeninden birleşik bir düzene ilerleyiş, üretim hayatında tek tek ya da az sayıda çalışanların oluşturduğu küçük üretim birimlerinden büyük ve çok sayıda çalışanın oluşturduğu kompleks üretim tesislerine ilerleyiş ya da tek tek hareket eden yurttaşların oluşturduğu birlik, parti ya da benzer örgütlenmelere ilerleyiş gibi. Dolayısıyla evrimsel ilerleme basit birimlerin hareketlerinden birleşik birimlerin hareketlerine, bireysel hareketten kitlesel harekete, ve daha küçük kitlelerin hareketlerinden daha büyük kitlesel oluşum ve hareketlere doğru gerçekleşir (Spencer, 1947b: 123). Yukarıda ifade edilen evrimin karakteri ve ilerlemenin istikametine dönük açıklamalardan sonra Spencer (1947b: 142) kendi evrim tanımının bir formül biçiminde inşasını tamamlamış olur, buna göre evrim, "maddenin, hareketin dağılmasıyla beraber giden öyle bir tamamlanmasıdır ki, bu esnada madde, belirgin olmayan, birbirini tutmayan bir biricinslikten, belirgin ve birbirini tutan bir ayrıncılığa geçer, ve tutulmuş olan hareket de buna paralel olan bir dönüşüm geçirir". Spencer, bütün varlığın hareket ilkesi olarak tasarladığı kendi evrim anlayışını oluştururken

biyolojiden üç temel unsuru alır; bunlardan ilki, hem bireylerin hem de toplumların sahip olduğu birçok temel özellik, bireyler ve toplumsal rekabet neticesinde ortaya çıkar. İkinci olarak, bireysel ve toplumsal evrim, homojen ve farklılaşmamış bir biçimden, karşılıklı etkileşim halinde olan işlevlerin etkisinde, heterojen ve farklılaşmış yapılara doğru bir hareketi içerir. Ve son olarak, hem bireyler ve hem de toplumsal sistemler arasındaki farklılıkların, farklı çevresel koşullara adaptasyonlarının sonucunda gerçekleştiği düşüncesi (Turner, Beeghley, Powers, 2021: 69).

5. Sonuç

Herbert Spencer, doğa bilimleri ve sosyal bilimleri sentezleyerek kurmaya çalıştığı felsefi sistem ve bütün varlığa uygulamaya çalıştığı evrim yasası düşüncesiyle ondokuzuncu yüzyıl düşüncesinin en önemli ve ayrıksı düşünürlerinden biridir. Onun çalışmalarını önemli kılan ve döneminin düşünürlerinden ayrı bir noktada konumlandırılmasına neden olan şey, farklı disiplinlerden beslenerek bir felsefi sistem kurma iddiasında olması ve ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilim çevrelerinde yaygın bir geçerlilik kazanan ve neredeyse hâkim düşünüş biçimi haline alan evrimci yaklaşıma getirdiği bütünlüklü bakış açısıdır.

Herbert Spencer, kendi sentetik felsefesinin ana hatlarını ortaya koyduğu *İlk Prensipler* adlı çalışmasında, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılda fizik ve biyolojide geliştirilen fikir ve bulguların bir sentezini yapmayı amaçlar. Bu yönüyle onun felsefesi ve bilgi anlayışı özellikle fizik ve biyoloji disiplinlerine çok şey borçludur. Doğa bilimlerindeki bulguların bir sentezi niteliğindeki çalışmalarını yaşamın bütün alanlarına uyarlaması ve evrim anlayışını sosyal yapıların açıklanmasında ustaca kullanışı, toplumsal bilimlerin ondokuzuncu yüzyıldaki gelişimine önemli ve anlamlı katkılar sunmuş, kendinden sonraki birçok düşünür için bir temel, bir çıkış noktası haline almıştır. Bu bağlamda, ondokuzuncu yüzyılda Darwin sayesinde tartışmaya açılan insanın doğadaki pozisyonu Spencer'in çalışmalarıyla toplumsal bir bağlama oturtulmuş, Darwin'in kuramında üzerinde çok fazla durulmayan evrimin toplumsal boyutu Spencer tarafından ele alınmış, toplumsal bütün ve onu oluşturan parçaların değişim ve gelişim süreçleri evrimci bir bakışla onun tarafından yeniden formüle edilmiştir.

Düşünce tarihindeki en önemli kırılmalardan olan Charles Darwin'in *Türlerin Kökeni* çalışması evrim düşüncesinin ondokuzuncu yüzyıldaki "kutsal" kitabı haline almışken Spencer, Darwin'in biyolojik temelli evrim yaklaşımının sınırlarını; içine ahlak, siyaset, toplum ve tarihi alacak şekilde genişletmiş, evrimi bütün varlığın en yüksek yasası olarak yeniden formüle ederek canlı ya da cansız yaşamın bütün alanlarına uyarlamıştır.

Spencer'in evrim düşüncesinin temelinde yer alan "en iyinin hayatta kalması" ilkesinin, yirminci yüzyılda çoğunlukla muhafazakâr felsefe ve daha kötüsü baskıcı siyasal rejimler ve öjenik hareketler tarafından kötüye kullanılması neticesinde söz konusu ilkenin damgalanmasına ve gözden düşmesine neden olmuştur. Ancak bilim ve düşüncenin tarihi aynı zamanda bilim ve düşüncenin kötüye kullanılmalarının tarihidir. Bu çerçevede Herbert Spencer, hacimli ve çoklukla ufuk açıcı çalışmalarının yirminci yüzyılın tutucu, muhafazakâr, baskıcı ve faşizan bilimsel çevreleri ya da siyasal rejimleri tarafından kötüye kullanılmasıyla gözden düşse de onun çalışmalarının dışımızdaki dünyanın bütünlüklü ve evrimci bir bakışla anlaşılmasına çokça katkı sunduğu ve sunacağı söylenebilir.

Kaynakça

Alter, S. G. (1999). *Darwinism and the linguistic image*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

- Baer, K. E. V. (1862). *Welche auffassung der lebenden natur ist die richtige? und wie ist diese auffassung auf die entomologie anzuwenden?*. Berlin: Hirschwald Verlag.
- Bock, K. (1997). İlerleme, gelişme ve evrim kuramları. T. Bottomore, R. Nisbet (Der.), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* içinde (51-93). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Bowler, P. J. (2003). *Evolution: The history of an idea*. Berkeley: University of California Press.
- Bury, J. B. (1920). *The idea of progress: An inquiry into its origin and growth*. London: Temple of Earth Publishing.
- Darwin, C. (2017). *Türlerin kökeni*. S. Belli (Çev). Ankara: Onur Yayınları.
- Durkheim, E. (2016). *Ahlak ve toplum*. Ankara: Pinhan Yayıncılık.
- Durkheim, E. (2018). *Sosyolojik yöntemin kuralları*. Ankara: Pozitif Yayınları.
- Gökberk, M. (2000). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Lamarck, J. B. P. A. (2011). *Philosophie zoologique*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Malthus T. (1798). *An essay on the principle of population*. London: St. Paul's Church-Yard.
- Nordenskiöld, E. (1928). *The history of biology: A survey*. New York: Tudor Publishing Company.
- Spencer, H. (1864). *The principles of biology*. London: Williams and Norgate.
- Spencer, H. (1870). *The principles of psychology*. London: Williams and Norgate.
- Spencer, H. (1891). Progress: its law and cause. *Essays: scientific, political, and speculative vol. I* içinde (8-62). London: Williams and Norgate.
- Spencer, H. (1947a). *İlk prensipler I*. S. Evrim (Çev). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Spencer, H. (1947b). *İlk prensipler II*. S. Evrim (Çev). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi*. O. Akınhay (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tort, P. (2015). *Darwin ve evrimin bilimi*. Ö. Aygün (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Turner, J. H., Beeghley, L., Powers, C.H. (2021). *Sosyolojik teorinin oluşumu*. Ü. Tatlıcan (Çev.). Bursa: Sentez Yayınları.
- Wallace, A. R. (2016a). *Contributions to the theory of natural selection*. London: White Press.
- Wallace, A. R. (2016b). *On the tendency of varieties to depart indefinitely from the original type*. London: White Press.

EXTENDED ABSTRACT

Questions about whether there is a tendency towards the goals attributed to value in the history of thought, and if there is such a tendency, by what mechanisms this is supported, are important and functional questions for the understanding of nature, history and society. In its classical sense, the idea of progress/development includes a detailed and comprehensive image of change and carries with it certain orientations to history, which is a record of events, and the determination of an external direction to the process. But while recognizing the importance of the idea of progress in its classical sense, Bury defines it as a thoroughly modern product that emerged in the seventeenth century and found its full expression in the eighteenth century. In keeping with the distinction Bury pointed out and the modern definition he brought to the idea of progress, Herbert Spencer appears before us as one of the important representatives of the idea of progressivism, as well as adapting the idea of evolution to the social field in the nineteenth century.

Herbert Spencer (1820-1903), with his sociological approach to deciphering these contradictions or conflicts regarding the society of the Victorian era, which was full of conceptual contradictions and conflicts, and his ten-volume work *A System of Synthetic Philosophy*, published in 1893, is the most important part of the second half of the nineteenth century. He is known as one of the most important thinkers. Spencer tries to combine an approach that sees society as a system and an understanding that considers society as the sum of individuals, within a general evolutionist model, in accordance with the prevailing understanding of the period. What is at the center of his work is the evolutionary development of social structures and institutions, not the mental states of people. However, Spencer aims to establish a synthetic philosophical system. His ten-volume work begins with the *First Principles*, in which he lays out the foundations of a synthetic philosophy. *Principles of Biology*, *Principles of Psychology*, *Principles of Sociology*, and *Principles of Morals* follow.

Herbert Spencer is one of the most important and distinctive thinkers of nineteenth century thought, with the philosophical system he tried to establish by synthesizing natural and social sciences, and the idea of the law of evolution he tried to apply to all existence. What makes his work important and causes him to be positioned at a different point from the thinkers of his

time is that he claims to establish a philosophical system by feeding from different disciplines and his holistic viewpoint towards the evolutionist approach, which has gained widespread validity in scientific circles since the second half of the nineteenth century and has become almost the dominant way of thinking. .

In his *First Principles*, in which he outlines his synthetic philosophy, Herbert Spencer aims to synthesize ideas and findings developed in physics and biology in the eighteenth and nineteenth centuries. In this respect, his philosophy and understanding of knowledge owes much to the disciplines of physics and biology. His adaptation of his work, which is a synthesis of the findings in the natural sciences, to all areas of life and his skillful use of the understanding of evolution in the explanation of social structures, made important and meaningful contributions to the development of the social sciences in the nineteenth century, and became a basis and a starting point for many thinkers after him. In this context, the position of man in nature, which was brought up for discussion in the nineteenth century thanks to Darwin, was placed in a social context with Spencer's work, the social dimension of evolution, which was not emphasized much in Darwin's theory, was handled by Spencer, and the change and development processes of the social whole and its parts were analyzed by an evolutionist. was reformulated by him.

In Spencer's thought, evolution, on the one hand, expresses a change from the one and the same to the many and different, on the other hand, it represents going from an indefinite state of being to a definite one. The change from the simple to the complex is accompanied by the move from the messy to the regular. Thus, evolution signifies not only a quantitative differentiation or proliferation, but also a qualitative movement towards order. The progression from the indefinite to the definite is one of the key characteristics of Spencer's understanding of evolution. It is possible to encounter this basic feature of evolution in the developmental stages of social structures as well as in organic development processes in plants, animals or humans. Just as in the organic developments in living things, evolution is from the indefinite to the definite in the process of evolution of nomadic or wild communities into civilized or settled communities.

While Charles Darwin's *Origin of Species* work, which is one of the most important breaks in the history of thought, became the "holy" book of evolutionary thought in the nineteenth century, Spencer stated the limits of Darwin's biologically based evolution approach; He expanded it to include morality, politics, society and history, reformulated evolution as the highest law of all existence and applied it to all areas of life, animate or inanimate.

The "survival of the fittest" principle, which is at the core of Spencer's evolutionary thought, has been stigmatized and discredited in the twentieth century as a result of its abuse, mostly by conservative philosophy and worse, by oppressive political regimes and eugenic movements. But the history of science and thought is also the history of the abuses of science and thought. In this context, it can be said that although Herbert Spencer's voluminous and mostly seminal works have been discredited by the abuse of conservative, conservative, oppressive and fascist scientific circles or political regimes of the twentieth century, his works have contributed and will contribute greatly to the understanding of the world outside us with a holistic and evolutionist perspective.